

УДК 930.1:908(477.81)

Скоков О. Д.,
магістр історії, аспірант кафедри історії
ім. М. Ковальського, Національний університет
«Острозька академія» (Україна, Острог),
olexsandrskokov@i.ua

**ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК М. ОСТРОГА
СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ТА РАНЬМОДЕРНОГО ЧАСУ
В ІСТОРИОГРАФІЇ СЕРЕДИНИ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ (ЗОВНІШНІЙ АСПЕКТ)**

Автором ставиться мета з'ясувати інтелектуальний контекст дослідницької літератури середини ХІХ – початку ХХІ ст., а також здійснити аналіз праць науковців з історії економічного розвитку м. Острога середньовічної та ранньомодерної епох. При вивченні даної теми нами використовувалися історико-хронологічний, історико-ситуаційний та метод історіографічного аналізу. Вивчивши науковий доробок авторів вище окреслених часових рамок ми дійшли до висновку, що зовнішній аспект економічної історії Острога розглядався ними за наступними напрямками. До таких слід віднести південний напрям торгівлі, торгівлю у Любліні та в межах українських земель, позики грошей, оренду ставів, вивіз потапу із острозьких луц, поставки риби та сприяння Острога розвитку південно-східної Волині. Окрім цього, у науковому доробку дослідників дореволюційної, радянської та сучасної епох присутні такі теми, як надання місту привілеїв, острозьке мито та інші менш досліджені проблеми. До останніх відносяться обмеження князями Острозькими економічної діяльності городян, імміграція до Острога та конфлікти Острозьких з іншими князями, які потребують подальшого вивчення.

Ключові слова: торгівля, мито, привілей, дослідник.

Тема економічного розвитку Острога почала потрапляти у поле зору дослідників ще з другої половини ХІХ ст. Пов'язано це насамперед із тією вагою, яку займало місто у ранньомодерний час, особливо у zenіті свого процвітання, коли його власником був Василь–Костянтин Острозький. Зважаючи на це, історіографічний огляд наукового доробку дослідників другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. буде сприяти студіям над економічною історією як самого Волинського воєводства, так і в певній мірі тим територіям, яких сягали комерційні інтереси мешканців Острога.

Аналізуючи вже наявну та, на жаль, нечисленну історіографічну спадщину дослідників щодо економічного розвитку волинського міста, впадає у вічі її зосередженість на показі торговельної ролі, яку відігравав Острог у тому чи іншому регіоні. Саме так, Андрій Грещук озвучує висновок Івана Петровича Крип'якевича, який ґрунтувався на вивченні рахункових книг початку ХVІІ ст. з історії торгівлі Львова за якими Острог входив до переліку найбільших тогочасних ярмаркових центрів [9, с. 153]. Інший дослідник – Владислав Берковський, показує доробок польської історіографії щодо торговельної ролі Острога як власне у межах Волинського воєводства, так і на території Речі Посполитої та Московського царства [2, с. 17–22; 3, с. 7; 5, с. 334–335]. Саме тому, на нашу думку, існує необхідність комплексного історіографічного огляду наукової спадщини істориків, що охоплює економічний розвиток Острога середньовічного і ранньомодерного часу.

Метою цієї роботи є з'ясування інтелектуального контексту дослідницької літератури середини ХІХ – початку ХХІ ст., а також здійснення аналізу праць науковців з історії економічного розвитку м. Острога середньовічної та ранньомодерної епох.

Після останнього розподілу Речі Посполитої 1795 р. між Російською й Австрійською імперіями та Прусією, територія Волині остаточно відійшла під скіпетр династії Романових. Разом з цим, Волинь, як і все Правобережжя в політичному та господарському плані ще довгий час

була тісно пов'язана із Польщею, оскільки її вплив був провідним у культурно–громадському житті цього краю. Ситуація почала змінюватися після придушення повстань 1830 р., а також 1863–1864 рр. після яких російський уряд рішуче змінив свою політику. Офіційно проголошувався курс на русифікацію краю з огляду на те, що Правобережна Україна – це колишній «російський» край, який був спольщений [16, с. 232–233].

З'явився великий пласт наукової і науково–популярної літератури, в якій минуле Волині змальовувалося у вигідному для офіційної влади світлі. Тривале перебування регіону в складі Київської Русі, боротьба місцевого населення з церковною унією, козацькі повстання та історія православних святинь – ось далеко не повний перелік питань, на яких робився наголос [12, с. 13–14]. Внаслідок цього соціально–економічна проблематика Острога залишалася поза полем зору авторів [14, с. 49], що в кінцевому рахунку негативно позначилося на студіях з історії міста у даному напрямку.

Розпочинаючи розгляд дореволюційної спадщини дослідників, що стосується теми, винесеної нами у заголовок статті, необхідно відзначити такий її аспект як зовнішньоекономічна активність міста. А. Верзилов з цього приводу навів уривчасті відомості про те, що сіль від татар і турків поставлялася в Україну через Острог, це місто приймало участь у східній торгівлі [7, с. 53], а також те, що у перегоні худоби Волинським шляхом одне із чільних місць належало острозьким євреям [7, с. 64].

Відносно такого аспекту з економічної історії міста як острозьке мито, Афанасій Ярушевич зазначив, що після одруження [на Т. Гольшанській – О. С.] К. І. Острозький купив у княгині Анни Юріївни Заславської половину її острозького мита на 5 років за 200 коп. грошей [24, с. 110]. Додав автор відносно цього питання також і те, що князь Андрій Юрійович Заславський 28 листопада 1520 р. усиновив сина К. І. Острозького Іллю та записав йому мито в Острозі [24, с. 158]. Станіслав Кардашевич у свою чергу відзначив, що Вітовт у вересні 1427 р., під час візиту до цього волинського міста, подарував острозьке мито його спадкоємцям, яке призначалося для мурування замку [25, с. 11].

Лише А. Ярушевичем було зазначено про пільги для Острога. До таких він відніс звільнення підданих князя Острозького королем [а значить і острожан – О. С.] від сплати воловщини, яке сталося [як можна зрозуміти з тексту його роботи – О. С.] після надання Костянтину Івановичу Турова з округом після жовтня 1508 р. [24, с. 107–108]. Відзначив відносно цього аспекту шойно згаданий автор також скасування сплати із соляного мита підданим К. І. Острозького у Кременці [24, с. 206–207].

Кардинально інші умови склалися у радянський період після Другої Світової війни, які визначили тодішню тематику історичних досліджень. Не маючи змоги зупинитись на цьому докладніше, наведемо лише для ілюстрації тодішньої ситуації Наряду ЦК КП(б)У з питань історії у березні 1945 р. На ній наголошувалося на необхідності дотримуватися марксистської методології, не раз цитувалися слова Сталіна про те, що історична наука не може зводитися до історії суспільного розвитку, до дій королів, полководців чи завойовників, підкорювачів держав. Вона повинна передусім зайнятися історією виробників матеріальних благ, історією трудящих мас, історією народів [11, с. 312–313]. Незважаючи на те, що

такий підхід був однобокий, він однозначно сприяв студіям з економічної історії волинського міста.

Саме так, набагато ґрунтовніше у працях дослідників радянського періоду, порівняно із попереднім дореволюційним, представлена тема зовнішньоекономічної діяльності Острога, яку можна умовно розділити на кілька складових. До таких слід віднести, зокрема, південний напрямок торгівлі міста. Щодо цього Олексій Баранович зазначив, що острозькі купці гнали по дорозі на північ закуплених у Молдавії і на півдні України волів [1, с. 23]. Григорій Равчук у свою чергу відзначив, що худобу із Волощини переганяли Волинським шляхом на Острог, і що в цьому приймали участь острозькі купці–євреї [17, с. 33]. Жваві торговельні зв'язки, за словами дослідника, встановлюються із Молдавією, Волощиною і з містом Константинополем [17, с. 30–32]. Петро Сас у свою чергу зазначив те, що Тімар із Кафи в липні 1563 р. направлявся на ярмарок в Острог маючи при собі 200 золотих червоних [18, с. 137].

Містяться у науковому доробку авторів радянської епохи також відомості про торгівлю острозьких купців у Любліні. Микола Ковальський [15, с. 108] та П. Сас [18, с. 59, 88, 137, 138] з цього приводу навели інформацію в якій перелічуються товари, якими торгували в обох містах.

Мають місце у працях дослідників радянської епохи також і інші відомості, що свідчили про наявність зовнішньої торгівлі Острога не тільки за двома вищенаведеними напрямками. Г. Равчуком, зокрема, з цього приводу було наведено дві тези. Перша з них говорила про те, що привозом солі із підгір'я Карпат – Коломиї і Дрогобича, займалися острозькі міщани [17, с. 32–33], тоді як друга фіксувала економічні зносини волинського міста із Гданськом (Данцінгом), Торном і Кенігсбергом [17, с. 34]. М. Ковальський в свою чергу відзначив наявність зв'язків львівських купців із Острогом [13, с. 46].

Лише у монографії П. Саса зустрічається інформація щодо іншої теми – острозького мита. Даний автор з цього приводу відзначає лише те, що в середині XVI ст. луцькі купці змушені були сплачувати нововведені феодалами мита – «мита нові незвичайні» включно із Острогом, та те, що 1567 р. Ольбрехт Ласький не допустив відкриття державної митниці в цьому місті [18, с. 129–130].

З проголошенням у 1991 р. самостійності Української держави з'явилася можливість звільнитися від обмежувальних ідеологічних пут і розвивати наукові дослідження минулого на фахових засадах [20, с. 5]. Найголовнішим завданням українських істориків стало створення фундаментальної, по–справжньому наукової історії українського народу. Реалізація цього завдання включає переосмислення всієї попередньої історіографії, комплексне вивчення і нове прочитання джерел з історії України від найдавніших часів до сучасності без будь–яких ідеологічних упереджень, на традиціях національної і зарубіжної історіографії, на засадах академізму [11, с. 433].

Серйозного прогресу досягли дослідники сучасного періоду у вивченні теми надання пільг для Острога. Василь Ульяновський щодо цього зазначає, що привілеї 1508 і 1509 рр. звільняли підданих князя К. І. Острозького [а значить і острожан – О. С.] від поволощини [21, с. 27]. В пізнішій своїй праці даний автор уточнив дату їх надання – 20 жовтня і 16 листопада відповідно [22, с. 33].

Дмитро Борилук, у свою чергу, називає бенефіціарів даного привілею – острозьких бояр [6, с. 110–111].

Відносно іншого надання для міста, Владислав Берковський відзначає, що у 1527 р. на Острог поширилася дія привілею 1521 р. щодо безмитного продажу та транспортування солі з Руського воєводства до Волинського [5, с. 336–337]. В. Ульяновський щодо цього додає те, що дану бенефіцію місту надав Жигимонт I [22, с. 30].

Відносно цього ж привілею 1521 р., щойно названий дослідник доповнює, що за ним король звільнив підданих Острозького від луцького мита за сіль, котру везли з Коломиї, Долини (Доліви) і Дрогобича через Кременець, однак у 1527 р. був виданий, за словами В. Ульяновського, інший привілей, який звільняв підданих Острозького від мита за сіль окрім перевезення її через Луцьк [22, с. 98]. З цим погоджується Д. Борилук, датуючи, щоправда, дане надання 1522 р. [6, с. 111].

Андрій Заяць говорячи про інший привілей – скасування острожанам сплату мита на території всієї держави відзначає те, що інколи дана преференція не дотримувалася [10, с. 35]. В свою чергу В. Берковський датує цей привілей 1570 р., [5, с. 336–337], а В. Ульяновський називає порушників даної бенефіції – орендарів мита Борзобогатих [23, с. 767].

Окрім вищенаведених, у науковому доробку останнього із щойно згаданих нами дослідників вміщена низка інших привілеїв, які отримав Острог. Зокрема, 16 листопада 1509 р., за словами В. Ульяновського, місто було звільнено від сплати данини в казну [22, с. 38]. Вмістив у своїй монографії даний автор також надання Жигимонтом I 1522 р. К. І. Острозькому права на збирання мита з усіх купців, котрі їхали із сіллю та воском на Острог. За цим привілеєм по 8 грошей сплачувалося з воза із чотирма кіньми, по 6 з двома і по 3 із однокінного воза [22, с. 68]. 7 серпня 1527 р., за словами В. Ульяновського, король надав князю новий привілей на пільги в Острозі для проведення торгів [22, с. 71], який був підтверджений С. Баторієм 3 січня 1580 р. [23, с. 211].

Отримала розвиток у сучасний період, порівняно із радянським часом, також тема зовнішньоекономічної діяльності міста, в т.ч. і такий її аспект як торгівля із Люблінном. Зводиться даний напрям досліджень у працях А. Заяця [10, с. 34–35] та В. Ульяновського [23, с. 760] в основному до переліку товарів, які продавалися і купувалися в обох містах, як і в попередню епоху.

Міститься у статті першого із щойно названих нами авторів також інформація про підприємницьку діяльність жителів Острога, що раніше не зустрічалось. Зокрема, А. Заяць відзначає, що острозький війт Павло Малишевич–Новоселецький 1584 р. позичив під проценти гроші кременецькому війському Федорові Сенюті [10, с. 32]. У 1586 р. цей же міський урядник разом з дружиною Пелагеєю Красовською позичили князю Яхимові Богушевичу Корецькому і його дружині Ганні Ходкевичівні 1000 коп. грошів литовських, отримавши замість того у заставу села Крилів, Бриків та Богданівщину. Зазначає, знову ж таки, А. Заяць і про вивезення із острозьких пуш на захід попелу. Зокрема, за контрактом укладеним між Яном Болманом та Юною Борзобогатим–Красенським, останній зобов'язувався поставити до берега р. Вепр 200 лаштів попелу в 1573 р. Острозькі міщани на чолі із Степаном Молочком, додає

дослідник, підписали контракт на доставку 40 бочок риби луцькому єврею Аврамові Песаховичу 1579 р. [10, с. 35].

Відносно цього ж аспекту А. Заяць стверджує про прибутковість для міщан рибальства зазначає, що острозький вїйт Павло Новоселецький орендував в І. Чаплича–Шпановського у 1593 р. два стави на чотиримісячний термін. Прибуток від цієї оборудки, за словами дослідника, мав становити 100%. Відзначає А. Заяць і те, що острозькі міщани орендували водойми і в інших містах. Зокрема, Прокіп Жданович і Василь Нула взяли в оренду два стави у м. Мильську в 1645 р. Степан Гаврилович Молочко разом із заславським євреєм Ахелієм Іллічем, продовжує автор, орендували в литовського підстоля Андрія Ходкевича став під м. Муравицею для вилуви риби у 1575 р. [10, с. 34–35].

Окремо А. Заяць відзначає також комерційну діяльність острозьких євреїв стверджує, що у документах вони фігурують як орендарі млинів, корчем та шинків. Зокрема, у 1598 р. Зелман і Борох, за словами дослідника, орендували на три роки у князя Яхима Корецького с. Черницю «зо всима пожитками», тоді ж у них в оренді опинилося м. Ярунь. Відзначає автор статті також лихварську діяльність євреїв. Яцко Давидович і Фраїм Докторович, за словами А. Заяця, позичили 6000 злотих шляхтичу Гаврилові Гойському 1593 р., Гершин Афраїлович та Яцко Давидович 1603 р. стали кредиторами шляхтича Боровецького, а боржником єврея Абрама Бубки зробився князь С. Корецький, який позичив у нього 1500 золотих у 1615 р. [10, с. 35].

Значно менше уваги у наші дні порівняно із попереднім радянським періодом було приділено південному зовнішньоекономічному напрямку Острога. Лише В. Берковський щодо цього зазначає про те, що чільне місце у торгівлі волами у Волинському воєводстві з 1490–х рр. займали острозькі купці [3, с. 13]. В іншій своїй статті даний автор зупиняючись на таких специфічних торговельних артеріях як волові шляхи, вважає, що молдавська худоба закуплялася острозькими купцями та переганялася на ярмарки до Польщі острозьким гостинцем [5, с. 336].

Нові відомості щодо зовнішньоекономічної активності Острога у працях дослідників сучасного періоду розкривають роль цього міста у розвитку навколишньої округи. Саме так, А. Заяць відзначає, що острозькі купці відвідували сусідній луцький ярмарок [10, с. 35]. В. Берковський в свою чергу говорить про те, що купці із Острога на межі XVI – XVII ст. почали прибувати до Костянтинова внаслідок розвитку місцевих торгів [5, с. 330]. Окрім цього дослідник зазначає те, що межі впливу острозьких ярмарків охоплювали терени південно–східної Волині [5, с. 334]. У науковому доробку іншого автора – В. Ульяновського відносно даного аспекту з історії Острога зафіксовано відвідини Кременця купцями–острожанами у 1530 р. [22, с. 147; 23, с. 276].

Значно більше уваги дослідники у наші дні приділили проблемі острозького мита, порівняно як із дореволюційним так і, тим більше, радянським періодами. Зокрема, якщо А. Заяць лише зазначає про те, що в Острозі митниця зазвичай здавалася в оренду [10, с. 35], інші автори щодо даної теми подають значно більше інформації.

В. Собчук наводить відомості про суперечки між князями за володіння цим активом. Саме так, Кузьма

Іванович Заславський, за словами автора, вимагав від Беати з Костелецьких Острозької віддачі половини острозького мита у 40–х рр. XVI ст. [19, с. 372]. Спори за половину його частки відновилися після досягнення Янушем і Михайлом Заславськими повноліття уже із В.–К. Острозьким, на що вказує, як стверджує дослідник, напоминачальний лист Стефана Баторія до Василя–Костянтина, датований у Львові 20 червня 1577 р. [19, с. 375].

В. Ульяновський в свою чергу відзначає, що К. І. Острозький після повернення з полону у 1508/1509 рр. купив у Анни Юріївни Заславської половину острозького мита на п'ять років за 200 коп. литовських [22, с. 84; 23, с. 220]. Цей же автор також зазначає про передачу Андрієм Заславським, яка відбулася у Здителі 28 листопада 1520 р., третини даного активу Іллі Острозькому [32, с. 90–91]. Дана подія має місце як у Д. Борилюка [6, с. 109], так і у В. Ульяновського в наступній його праці де він додає, що передача мита відбулася через бездітність А. Заславського після всиновлення ним І. Острозького [23, с. 235].

Піднімає А. Заяць у своїй статті тему імміграції до Острога жителів інших населених пунктів. Зокрема, 1600 р. до нього втекло із с. Гудчого Броду кілька селян з сім'ями та майном, а 1610 р. – ще три родини разом з майном із с. Ватина. Іммігрували до Острога жителі з інших міст – 1583 р. прибуло кілька міщан із Дубровиці, а у 1630 р. – «деякі мешканці» із Ляхівців [10, с. 32]. Про втечу 1643 р. із с. Ківерець до Острога Тараса Вовчика із сім'єю та майном зазначає також Ірина Ворончук [8, с. 213–214].

Стосувалися міста також конфлікти, що виникали між його власниками та іншими князями. В. Ульяновський щодо цього зазначає, що у листі 1520 р. К. І. Острозького до Олени Заславської, князь вибачається за завдані шкоди острозькими міщанами, які вирубували Радосельську пуцу [22, с. 90; 23, с. 226]. Загострення ж стосунків між Іваном Острозьким та Юрієм Заславським призвело до того, що давній обов'язок городових та мостових робіт на користь Острога Юрій для своїх підданих, з королівського дозволу, переніс на більш віддалений Луцьк [22, с. 87; 23, с. 223].

Мимоволі торкаються дослідники і обмежувальних заходів в економічному житті Острога. Зокрема, В. Берковський [4, с. 48] та В. Ульяновський [23, с. 763] зазначають про заборону торгівлі для заславських купців в Острозі у 1588 р. як відповідь по подібні дії зі сторони князів Заславських.

Підбиваючи підсумки щодо зовнішньоекономічного аспекту волинського міста, можна сказати, що він вивчався істориками за наступними напрямками. Якщо у дореволюційну епоху щодо нього наводилося небагато інформації, то у наступну – радянську, її стало значно більше і дана проблема ділилася на кілька аспектів. До першої з них варто віднести південний напрям торгівлі, яким за словами дослідників, острозькі купці волів з Волощини та Молдови гнали до Польщі. Характеризуючи торгівлю купців волинського осередку із Любліном і, як виняток, з іншими містами, автори радянського і сучасного періодів детально зупинялися на тому, що саме купували чи продавали у Любліні острожани.

Значно менше уваги у наші дні приділено південній торгівлі Острога, оскільки з усіх аналізованих нами праць лише В. Берковський зазначив про торгівлю волами купцями цього міста. Серед усіх проаналізованих

нами працює лише А. Заяць висвітлює підприємницький аспект зовнішньоекономічної діяльності Острога. До такого він відносить позики грошей, оренду ставів, вивіз поташу із острозьких пуш та поставки риби. Відзначає дослідник окремо і комерційні справи острозьких євреїв – вони, за його словами, орендували населені пункти та давали позики. У наші дні дослідники також наводять відомості, які свідчать про відігравання містом ролі у розвитку навколишньої округи, вважаючи, що межі впливу острозьких ярмарків охоплювали Луцьк та терени південно-східної Волині.

Із аналізу наукового доробку щодо іншої теми – надання привілеїв для Острога слідує, що більшість із них місто отримало за князя К. І. Острозького. Разом з тим, незважаючи на те, що істориками відносно даної проблеми у сучасний період було наведено багато відомостей, що свідчили про ті чи інші переваги міста у торгівлі, мають місце у цій темі і певні протиріччя. Вони стосуються привілею 1521 (1527) р., щодо якого у істориків немає одностайної думки ні щодо змісту, ні щодо часу його надання Острогу.

Дослідження теми острозького мита зводилося переважно до того, що у дореволюційний та сучасний періоди відзначалася його купівля К. І. Острозьким у А. Ю. Заславської, передача цього активу 28 листопада 1520 р. А. Ю. Заславським І. Острозькому, а також спори за острозьке мито між князями Заславськими та Острозькими, які були показані вже у наші дні. Окрім цього, дослідники протягом кінця XIX – початку XXI ст. наводили відносно даного економічного активу короткі уривчасті відомості.

Окремі аспекти, що стосуються економічного розвитку Острога у дореволюційний, радянський і сучасний періоди або мало привертала увагу, або ж потребують подальшого вивчення для кращого їх розуміння. До таких необхідно віднести обмеження князями Острозькими економічної діяльності городян, імміграція до Острога жителів з інших населених пунктів та конфлікти Острозьких з іншими князями.

Список використаних джерел

1. Баранович А. И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. (социально-экономические предпосылки войны) / А. И. Баранович. – М.: Издательство АН СССР, 1959. – 209 с.
2. Берковський В. Волинська торгівля XVI – першої половини XVII ст. у польській історіографії / В. Берковський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2003. – Вип.3. – С.16–25.
3. Берковський В. Г. Розвиток торгівлі Волинського воєводства середини XVI – першої половини XVII ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Берковський Владислав Георгійович. – Острог, 2005. – 20 с.
4. Берковський В. Господарська діяльність князів Острозьких з кінця XV – до початку XVII ст.: основні напрямки та характерні риси / В. Берковський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2011. – Вип.18. – С.42–51.
5. Берковський В. До питання ролі Острожчини в розвитку локальної та регіональної торгівлі Волині (XVI – перша половина XVII ст.). / В. Берковський // Наукові записки. Історичні науки. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип.13. – С.329–339.
6. Борилюк Д. Володіння Костянтина Івановича Острозького у південно-східній Волині / Д. Борилюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2011. – Вип.18. – С.105–112.
7. Верзилов А. В. Очерки торговли Южной Руси 1480–1569 (По изданным и неизданным актам) А. В. Верзилова / А. В. Верзилов. – Б. м. – Б. г. – С.44–66.

8. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: Монографія / І. О. Ворончук. – К., 2012. – 712 с.

9. Грещук А. Іван Петрович Крип'якевич – штрихи до біографії визначного історика / А. Грещук // Наукові записки Університету «Острозька Академія»: Історичні науки. – Острог: Університет «Острозька Академія», 2000. – Вип.1. – С.151–163.

10. Заяць А. Економічний розвиток Острога в XVI – першій половині XVII ст. / А. Заяць // Острозька давнина. – Львів: 1995. – Вип.1. – С.32–36.

11. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій / Я. С. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.

12. Князі Острозькі. Науково-популярне видання / [Дзярнович О., Рагаускене Р., Тесленко І., Черкас Б.]. – К.: «Балтія Друк», 2014. – 280 с.

13. Ковальський Н. Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII в. во Львовских археографических изданиях XIX – начала XX в. / Н. Ковальський // Анализ публикаций источников по отечественной истории. Сборник научных трудов. – Днепропетровск: ДГУ, 1978. – С.20–48.

14. Ковальський Н. Острог как политико-административный, экономический и культурный центр XVI в. / Н. Ковальський // Федоровские чтения 1981. – М.: «Наука», 1985. – С.49–56.

15. Ковальський М. До питання про економічні зв'язки західноукраїнських земель з російською державою в другій половині XVI – XVII ст. / М. Ковальський // «Доповіді та повідомлення» Львівського університету. – Львів, 1958. – Вип.8. – С.104–109.

16. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) / І. І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.

17. Равчук Г. Р. Острог і його околиці / Г. Р. Равчук. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1960. – 160 с.

18. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / П. М. Сас. – К.: Наук. думка, 1989. – 231 с.

19. Собчук В. Спори князів Острозьких і Жаславських за мастки / В. Собчук // Наукові записки. Історичні науки. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип.13. – С.363–377.

20. Українська історіографія на зламі XX – XXI ст.: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – 405 с.

21. Ульяновський В. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького / В. Ульяновський // Острозька Давнина. – Львів, 1995. – Вип.1. – С.24–31.

22. Ульяновський В. І. «Славний для всіх часів чоловік» князь Костянтин Іванович Острозький / В. І. Ульяновський. – Острог, 2009. – 168 с.

23. Ульяновський В. І. Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків / В. І. Ульяновський. – К.: Видавничий дім «Простір», 2012. – 1411 с.

24. Ярушевич А. В. Ревнитель православия князь К. И. Острожский (1461–1531) и православная Литовская Русь в его время / А. В. Ярушевич. – Смоленск, 1897. – 269 с.

25. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejszego miasta Ostroga: Materialy do historii Wolynia / S. Kardaszewicz. – Warszawa; Krakow, 1913. – 291 s.

References

1. Baranovich A. I. Ukraina nakanune osvoboditel'noj vojny sere diny XVII v. (social'no-jekonomicheskie predposylki vojny) / A. I. Baranovich. – M.: Izdatel'stvo AN SSSR, 1959. – 209 s.

2. Berkovs'kyj V. Volyns'ka torgivlja XVI – pershoj' polovyny XVII st. u pol's'kij istoriografii' / V. Berkovs'kyj // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»: Istorychni nauky. – Ostrog: Nacional'nyj universytet «Ostroz'ka akademija», 2003. – Vyp.3. – S.16–25.

3. Berkovs'kyj V. G. Rozvytok torgivli Volyns'kogo vojevodstva sere diny XVI – pershoj' polovyny XVII st.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk / Berkovs'kyj Vladyslav Georgijovych. – Ostrog, 2005. – 20 s.

4. Berkovs'kyj V. Gospodars'ka dijalnist' knjaziv Ostroz'kyh z kincja XV – do pochatku XVII st.: osnovni naprijamky ta harakterni rysy / V. Berkovs'kyj // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»: Istorychni nauky. – Ostrog: Nacional'nyj universytet «Ostroz'ka akademija», 2011. – Vyp.18. – S.42–51.

5. Berkovs'kyj V. Do pyttannja roli Ostroz'zhyny v rozvytkovi lokal'noi' ta regional'noi' torgivli Volyni (XVI – persha polovyna XVII st.). / V. Berkovs'kyj // Naukovi zapysky. Istorychni nauky. – Ostrog: vyd-vo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», 2008. – Vyp.13. – S.329–339.

6. Boryljuk D. Volodinnja Kostjantyna Ivanovycha Ostroz'kogo u pvidno-shidnij Volyni / D. Boryljuk // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»: Istorychni nauky. – Ostrog: Nacional'nyj universytet «Ostroz'ka akademija», 2011. – Vyp.18. – S.105–112.

7. Verzilov A. V. Ocherki trgovli Juzhnoj Rusi 1480–1569 (Po izdannym i neizdannym aktam) A. V. Verzilova / A. V. Verzilov. – B. m. – B. g. – S.44–66.

8. Voronchuk I. O. Naselennja Volyni v XVI – pershij polovyni XVII st.: rodyna, domogospodarstvo, demografichni chynnyky: Monografija / I. O. Voronchuk. – K., 2012. – 712 s.

9. Greshhuk A. Ivan Petrovych Kryp'jakevych – shtrypy do biografii' vyznachnogo istoryka / A. Greshhuk // Naukovi zapysky Universytetu «Ostroz'ka Akademija»: Istorychni nauky. – Ostrog: Universytet «Ostroz'ka Akademija», 2000. – Vyp.1. – S.151–163.

10. Zajac' A. Ekonomichnyj rozvytok Ostroga v XVI – pershij polovyni XVII st. / A. Zajac' // Ostroz'ka davnyina. – L'viv: 1995. – Vyp.1. – S.32–36.

11. Kalakura Ja. S. Ukrai'ns'ka istoriografija: Kurs lekcij / Ja. S. Kalakura. – K.: Geneza, 2004. – 496 s.

12. Knjazi Ostroz'ki. Naukovo-populjarne vydannja / [Dzjarnovych O., Ragauskene R., Teslenko I., Cherkas B.]. – K.: «Baltija Druk», 2014. – 280 s.

13. Koval'skij N. Istochniki po istorii Ukrainy XVI – pervoj polovyni XVII v. vo L'vovskih arheograficheskijh izdaniyah XIX – nachala XX v. / N. Koval'skij // Analiz publikacij istochnikov po otechestvennoj istorii. Sbornik nauchnyh trudov. – Dnepropetrovsk: DGU, 1978. – S.20–48.

14. Koval'skij N. Ostrog kak politiko-administrativnyj, jekonomicheskij i kul'turnyj centr XVI v. / N. Koval'skij // Fedorovskie chtenija 1981. – M.: «Nauka», 1985. – S.49–56.

15. Koval's'kyj M. Do pytannja pro ekonomichni zv'jazky zahidnoukrai'ns'kyh zemel' z rosij's'koju derzhavoju v drugij polovyni XVI – XVII st. / M. Koval's'kyj // «Dopovid ta povidomlennja» L'viv's'kogo universytetu. – L'viv, 1958. – Vyp.8. – S.104–109.

16. Kolesnyk I. I. Ukrai'ns'ka istoriografija (XVIII – pochatok XX stolittja) / I. I. Kolesnyk. – K.: Geneza, 2000. – 256 s.

17. Ravchuk G. R. Ostrog i jogo okolyci / G. R. Ravchuk. – L'viv: Knyzhkovo-zhurnal'ne vydavnytvo, 1960. – 160 s.

18. Sas P. M. Feodal'nye goroda Ukrainy v konce XV – 60-h godah XVI v. / P. M. Sas. – K.: Nauk. dumka, 1989. – 231 s.

19. Sobchuk V. Spory knjaziv Ostroz'kyh i Zhaslavs'kyh za majetky / V. Sobchuk // Naukovi zapysky. Istorychni nauky. – Ostrog: vyd-vo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», 2008. – Vyp.13. – S. 363–377.

20. Ukrai'ns'ka istoriografija na zlami XX – XXI st.: zdobutky i problemy. – L'viv, 2004. – 405 s.

21. Ul'janov's'kyj V. Vidome i nevidome z biografii' ta dijat'nosti knjazja K. I. Ostroz'kogo / V. Ul'janov's'kyj // Ostroz'ka Davnyina. – L'viv, 1995. – Vyp.1. – S.24–31.

22. Ul'janov's'kyj V. I. «Slavnyj dlja vsih chasiv cholovik» knjaz' Kostjantyn Ivanovych Ostroz'kyj / V. I. Ul'janov's'kyj. – Ostrog, 2009. – 168 s.

23. Ul'janov's'kyj V. I. Vasy'l'-Kostjantyn Ostroz'kyj: istorychnyj portret u galerei' predkiv ta nashhadkiv / V. I. Ul'janov's'kyj. – K.: Vydavnychyj dim «Prostir», 2012. – 1411 s.

24. Jarushevich A. V. Revnitel' pravoslavija knjaz' K. I. Ostrozhs'kij (1461–1531) i pravoslavnaja Litovskaja Rus' v ego vremja / A. V. Jarushevich. – Smolensk, 1897. – 269 s.

25. Kardaszewich S. Dzieje dawniejszego miasta Ostroga: Materialy do historii Wolynia / S. Kardaszewich. – Warszawa; Krakow, 1913. – 291 s.

Skokov O. D., master in history, PhD student at the History department named after M. Koval's'ki at the National university of Ostroh academy (Ukraine, Ostroh), olexsandrskokov@i.ua

Economic development of Ostroh during the Middle age and the Early Modern periods in the historiography of the mid of the XIX – the beginning of the XXI centuries (outside perspective)

The author analyzed the intellectual context of an investigative literature of the mid of XIX – beginning of XXI century, also author deconstructed the its historiographical data of the economic development problem of Ostroh during the Middle age and Early modern periods. To highlight this thesis we used chronological, historic-contextual methods and method of historiographical analysis. During the analysis of the certain historiography data of that period we came to next conclusions. There are some perspectives of the economic history of Ostroh: the northern way of the trading, the trade in Lublin, within the frames of Ukrainian territories. Also as the defined aspects of our paper, we analyzed the loans, the leases of ponds, export of the potash from the local forests, providing fish and the impacts of Ostroh in the

development of the southeastern Volynia. Besides, in the historical data of analyzed scholar works, we found out themes about the town benefits, import dues and other uninvestigated subjects. There are some problems, which are needed further investigations, such as the economic restrictions of the Ostroz'ki princes towards the citizens trading, immigration to the town and the conflicts between the Ostroz'ki and other princes' families.

Keywords: trading, import dues, benefits, researcher.

* * *

УДК 94(470+571)«19»

Кривошея І. І., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (Україна, Умань), igorkryvosheia@gmail.com

Квасневська О. С., магістр, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (Україна, Умань), kvasnevaska32if@gmail.com

КОМПАРАТИВНІ СТУДІЇ З РОСІЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ЕПОХИ ЯК АНТИДОТ ПРОТИ «РУССКОГО МИРАЖА»

Пропонована стаття є спробою апробації валідності джерельного корпусу его-документів французького походження (Ф. Ансело «Шість місяців в Росії» та А. де Кюстіна «Росія у 1839 році») на предмет реценції іноземними мандрівниками народної вдачі російського етносу в компаративному дискурсі. Методологічною основою роботи став синтезний підхід, у фарватері якого здійснена інтерпретація та порівняння згаданих тревелогів у контексті світоглядних доміант власне російських підданців.

На основі аналізу мемуарів іноземців визначено, що ментальна модель «руської душі» ґрунтується на таких константах, як примат общини над особистістю, патріархальність як півомо-азійської доміанта в шлюбно-сімейному та публічному житті, базовими для суспільства архетипові сильної руки та культові царя, імперському мисленню, дихотомій рис: гостинність–ксенофобія, набожність–аморальність, широчінь душі–відсутність свободи особистості, найвність–лицемірство.

Ключові слова: ментальність, мемуари, іноземці, російський підданий, французький мандрівник, «русская душа», «русский мираж».

«Иностранцы – это гады, которых Россия отогревает своим солнышком, а как отогреет, то они выползут и ее же кусают» [14]

У 2006 році співробітник журналу Wprost й журналіст Польського радіо Гжегож Слюбовській (Grzegorz Slubowski) здійснив подорож за маршрутом майже 170-літньої давнини. «Я хотел проехать по маршруту Астольфа де Кюстина: из Петербурга через Нижний Новгород в Москву, – пише він. – Плодом путешествия, которое он совершил 170 лет назад, стала книга «Письма из России» [17].

Такий вибір польського подорожнього адепта не є справою випадковості чи браку альтернативи. Бо, поперше, за згаданою книгою тягнеться дуальний шлейф як гучних публічних звинувачень із боку «приймаючої сторони», яка пов'язувала з нею надію створити Миколі І паблісити у Франції, так і Герценівсько-Пушкінських одкровень на кшталт: «Я, конечно, презираю отечество мое с головы до ног – но мне досадно, если иностранец разделяет со мною это чувство» [18].

По-друге, європейський мандрівник – фігура далеко не ендемічна для миколаївської Росії першої пол. XIX ст. Країну відвідував такий «надмір» іноземців, що в 1841 році начальник Третього відділення Канцелярії Його Імператорської Величності граф А. Х. Бенкендорф звернувся до імператора зі «всеподданейшими докладами», у яких рекомендував способи «для отвращения многочисленного приезда в Россию бесполезных и вредных иностранцев», до числа яких,